

Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 267 с.

**Національний інформаційний комплекс і його роль
у глобальному інформаційному просторі
(Наукова доповідь за темою дослідження)**

У процесі свого розвитку глобальний інформаційний простір забезпечив охоплення всіх сфер життя суспільства. На базі прискореного розвитку техніко-технологічних засобів в інформаційній діяльності він збагачується все більш ефективними можливостями проникнення в інформаційний простір кожної нації, держави, об'єктивно сприяючи культурній асиміляції, уніфікації розвитку за виробленими в процесі глобалізації шаблонами. У стратегічній перспективі такий розвиток інформаційної сфери сучасної цивілізації не є перспективним, оскільки одноманітним розв'язанням наявних проблем збіднює загальний арсенал можливостей для реагування на нові виклики, що надалі поставатимуть перед цивілізацією. Сучасні інтереси серед держав-лідерів сьогодення, провідних ініціаторів глобалізації, що насамперед відображаються на цьому етапі розвитку в характеристиках глобального інформаційного простору, закривають перед цими можливостями перспективу, і негативні впливи на інформаційний простір держав і націй посилюються.

Водночас логіка суспільного розвитку свідчить, що чим різноманітнішими будуть складові цивілізації, їх технології, форми енергії та психотипи людей, чим інтенсивніші інформаційні обміни відбуваються між цими складовими, тим більш імовірною є збереження її цілісності в атмосфері зростаючих тисків тих зовнішніх і внутрішніх процесів, що впливають на неї. Сучасним історичним процесом відповідальність за

багатоваріантність можливостей розвитку цивілізації, перспективу успішного майбуття людства покладається на кожну з існуючих націй, незалежно від масштабів її впливу на сьогодні. Ця відповідальність пов'язана з необхідністю збереження національно-культурної самобутності як загальноцивілізаційної цінності.

В умовах інтенсивного розвитку глобальних інформаційних процесів, їх проникаючих властивостей в усіх регіонах світу, турбота про ефективний самобутній розвиток інформаційного простору кожної держави, нації сьогодні має доленосне значення. Постановка цього питання, не зважаючи на наявні негативні впливи глобального інформаційного простору, у наш час лишається актуальною, оскільки національні інформаційні мережі в регіонах, у тому числі це стосується й України, на сьогодні ще мають стійкі зв'язки з національною інформаційною основою і ці зв'язки об'єктивно пересилують глобальні впливи. Однак, у разі пасивного спостереження за процесом посилення зарубіжних інформаційних впливів з боку вітчизняної науки, громадськості та влади, ці впливи ставатимуть визначальними і призведуть до незворотних процесів у розвитку національного інформаційного простору, до втрати його національних особливостей.

Забезпечення стійкості, самобутності у сфері національного інформаційного розвитку пов'язано з рівнем контролю системи відповідних інформаційних комунікацій. При цьому важливе значення мають вертикальні інформаційні обміни. Вони, у цілому, є системопідтримувальним, спрямованим на забезпечення функціонування, на суспільний розвиток, інформаційним механізмом, що створює загальну конфігурацію національного інформаційного комплексу. Держава на цьому етапі розвитку суспільства є основним інструментом консолідації в усіх видах суспільної діяльності. Вона є «організуючим началом і координатором буття» інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень. Протягом тривалого часу в історії

людства спосіб вертикальних інформаційних обмінів був, беззаперечно, основним у сфері соціального розвитку. Протилежний йому – спосіб горизонтальних інформаційних обмінів, децентралізованих, таких, що відбуваються в соціально однорідному середовищі, використовувався в основному у міжособистісному спілкуванні, у сфері епістолярних обмінів, на зародковому етапі народження нових суспільно значущих ідей, починань тощо. Кардинально значення й суспільна роль горизонтальних форм спілкування почали змінюватися з упровадженням сучасної інформатизації на основі електронних інформаційних технологій. Ці форми інформаційних обмінів мали велике значення у розвитку демократичного процесу в Україні, який відповідно до його специфіки отримав назву майданного.

Майдан 2013–2014 рр., чи, як ще його називають за формальною обставиною виникнення – Євромайдан, – ще раз підтвердив, що наша історія є джерелом таких рис української ментальності, які неминуче мають прорости сучасною моделлю демократії, яка відповідатиме духові й запитам епохи – із системою горизонтальних і вертикальних інформаційних зв'язків у єдиному комплексі й вирішальним словом громади у розв'язанні найгостріших суспільних проблем.

Електронні інформаційні технології сприяють при цьому покращенню доступу до нових ідей, продукованих у суспільстві інформаційних ресурсів, сприяють розвитку різноманітних контактів періодичних видань з їхніми користувачами. Формування соціальних мереж зробило можливим інформаційні обміни практично без участі контрольованих державою вертикальних інформаційних потоків на горизонтальному рівні інформаційних обмінів.

Водночас ліквідація тенденції до розходження обох видів інформаційної діяльності, об'єднання вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів у єдину систему на базі національних інтересів у своєму підсумку має формувати надійну скелетну систему національного інформаційного комплексу. Цей комплекс є інструментом національного

розвитку в умовах сучасної інформатизації. Він функціонує на національній інформаційній основі, стержневою складовою якої є «Україніка», культурне надбання українського народу і духовна основа його подальшого розвитку, потенціал нашого національного внеску в розвиток загальноцивілізаційного культурного процесу.

Однією з важливих проблем формування електронної «Україніки» є уникнення «антикварності» її зібрання, відірваності його від актуальних потреб сучасності. Конче потрібно зробити її співзвучним нашій бурхливій добі політичних, економічних, соціальних перетворень. У зв'язку з цим її упорядникам дуже важливо буде відійти від усталених у світовій та й у вітчизняній практиці канонів зосередження електронних бібліотек переважно на національній спадщині попередніх століть, дати простір публікації електронних версій досліджень, присвячених як сучасному етапові розвитку українського суспільства, так і прогностичним передбаченням на майбутнє. Відповідно до цього Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) важливо зробити акцент на продовження публікації одночасно і спадщини, і сучасних напрацювань вітчизняної філософської, соціологічної, футурологічної і, особливо, правової та державницької, політологічної думки, значно менш представлених сьогодні в електронному інформаційному просторі. Зокрема, правовий напрям уже окреслений у реалізації проекту електронної бібліотеки НБУВ, відповідає основним напрямам і завданням діяльності Національної юридичної бібліотеки України, як складової НБУВ. Його необхідно інтенсивно нарощувати. Повноправною частиною електронної «Україніки» стають науково-аналітичні праці, що публікуються Службою інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ (СІАЗ) та Фондом Президентів України, а також іншими однотипними вітчизняними дослідними структурами в мережі сучасних вітчизняних інформаційних центрів. При цьому електронна публікація пам'яток старої української рукописної і книжкової спадщини, не претендуючи на першому етапі формування електронної бібліотеки

«Україніка» на пріоритетність, повинна планомірно продовжуватися. У цьому плані вже чимало досягнуто: в електронному ресурсі НБУВ представлено електронні копії десятків українських кириличних стародруків, альбомів малюнків спудеїв Києво-Могилянської академії (так званих «кужбушків») та Лаврської іконописної школи, прижиттєві видання І. Котляревського, М. Гоголя, понад 100 рідкісних, зокрема, прижиттєвих, видань творів Т. Шевченка та досліджень про нього.

Необхідно враховувати, що безпосередній читацький попит на цю частину документного фонду НБУВ, крім «Шевченкіани», з якою дійсно прагнуть ознайомитися широкі кола читачів, об'єктивно не може бути значним, але в цьому випадку як пріоритетні є завдання створення страхового цифрового фонду рукописів, стародруків та рідкісних видань. Крім того, національна рукописна й книжкова спадщина вкрай важлива для широкої репрезентації України як нашим співвітчизникам, так і всьому світові.

У межах започаткованого нині проекту створення фундаментальної електронної наукової бібліотеки «Україніка» увага має бути зосереджена на систематичній розбудові максимально вичерпного за охопленням наявних документів ресурсу, на системоутворювальній основі баз національного бібліографічного репертуару.

Така робота має бути правильно збалансована відповідно до пріоритетних інформаційних запитів суспільства, наукового й суспільно-політичного значення документів, які вводяться до широкого інформаційного обігу; здійснюватися обов'язково з урахуванням великої часової перспективи багатоетапної реалізації проекту. З огляду на це необхідно чітко визначити оптимальну послідовність реалізації нерівнозначних за своєю важливістю завдань – від найважливіших, які конче треба реалізувати вже тепер, до тих, які можуть бути здійснені на подальших етапах. Намітивши основні напрями цієї діяльності, основні напрями розвитку тематичних колекцій, їх розділів, слід чітко визначити, а потім – постійно коригувати етапи їх змістового

наповнення, виходячи саме з інформаційної доцільності та наявних фінансових можливостей. Небажаним було б, наприклад, спрямовувати першочергові зусилля на оцифрування документів, які потім перетворювалися б, за тривалий час, на майже не використовувану читачами частину електронного фонду, тобто, з економічного погляду, на омертвілий, заморожений капітал.

В епоху інтеграційних процесів у системах науки та культури при створенні ресурсу книжкової спадщини необхідно розширити взаємодію із суміжними сферами інформаційного виробництва, що істотно розширить можливості бібліотек у створенні сукупного «інформаційного ресурсу культурної спадщини», як комунікаційної системи, покладає на сучасну бібліотеку не лише особливу роль у процесі функціонування інфосфери, а й обов'язок гармонізації інформаційної та соціокультурної функцій, перегляду засобів і формування національних духовних основ суспільства.

Спадкоємність соціокультурних, у тому числі й інформаційних, функцій бібліотек, архівів, музеїв забезпечується наявністю документно-інформаційних фондів різних категорій, поєднанням меморіальної, кумулятивної та науково-інформаційної функцій, зберіганням, формуванням та використанням як документної спадщини, так і сучасних знань, що їх накопичило людство. Вітчизняна бібліотечна система має зберігати, поповнювати та активно включати в наукові дослідження та соціокультурну сферу духовну спадщину людства.

Усі роки незалежності формована еволюційними процесами в нашому суспільстві протягом останніх десятиріч українська політична еліта нехтувала тим фактом, що нація – це не лише соціально-економічна, а насамперед культурно-політична й духовна спільнота індустріальної та постіндустріальної епохи. Не лише спільна господарська діяльність, а й ідеологія патріотизму, мова, спільні культурні й духовні цінності об'єднують населення певної території. У цьому процесі суттєву роль відіграли російські маніпулятори. У їх трактуванні український патріотизм вважався ідеологією

«націоналістичної» частини населення, чи принаймні етнічних українців. На тлі поширення в інфопросторі російських ідеологем «русского мира», «единого отечества», єдиного народу тощо чіткої концепції та практичного механізму об'єднання української нації на засадах патріотизму не було розроблено ні численною армією професійних політологів, ні тих, що робили кар'єру в ранзі любителів.

Загострення суспільних суперечностей призвело до посилення стихійної активізації громадян у політичних процесах, активізації, що значно переросла надії та розрахунки політтехнологів. Сьогодні український Майдан розглядають як повернення до прообразу козацької демократії, до того, що така форма національної самоорганізації, форма вирішення актуальних питань суспільного розвитку, відновлюється на базі генетичної пам'яті сучасних українців. Майдан у цій пам'яті далеко не лише територія, зручна для зібрання великої кількості людей, а й символ єдності та прояву демократії, громадянськості українського суспільства. Якщо пригадати історичні події минулого Козацької епохи і навіть Стародавньої Русі, скажімо в часи князя Володимира, то образ «Майдану» постійно повторюється. Важливі рішення не лише оголошувалися для народу на майдані: княжі грамоти, гетьманські універсали і навіть Переяславська рада (також відбулася на майдані), але й санкціонувалися громадською думкою повноправних учасників зібрань. Така формула єдності політичних лідерів і народу притаманна нашій нації і є явищем досить неординарним.

Ідеологія українського Майдану також передбачає певні форми демократичного голосування, всенародного віча, обговорення, і є прообразом, що утверджує принципи розвитку нових рівнів громадянського суспільства в перспективі. Протягом віків ця форма народного волевиявлення неодноразово повторювалася і повторюватиметься в майбутньому, оскільки близька ментальності й традиціям українців.

Однак у сучасному глобалізованому світі навіть успішний пошук і спроби подолання кризових явищ у суспільстві вже не є запорукою успіху. В

умовах прискореного розвитку електронних технологій інформаційний простір України виявився вразливим та ідеально сприятливим для негативних інформаційних впливів, зокрема для інформаційної інтервенції Росії. Держава із самого початку протистояння була не готова до оперативної організації заходів з інформаційної протидії – як в українському і зарубіжному інформаційному полі, так і конкретно в зоні проведення АТО. Причини цього лежать у площині багатьох факторів – політичних, економічних, соціальних, культурних, технічних, військових та ін. І вплив кожного з них постійно посилюється з розвитком сучасних інформаційних технологій.

У контексті розвитку політичних процесів сучасності електронні інформаційні технології стали ідеальним засобом для проведення інформаційно-психологічного тиску на об'єкти впливу. Ці технології сьогодні стали одним з інструментів інформаційних війн. Вони створюють віртуальний світ, побудований за «проектом замовника», із гарантованою культурною гегемонією нав'язаних цінностей. Інформаційна зброя має можливість істотного враження свідомості людини, руйнує способи та форми само ідентифікації особистості стосовно своєї нації, етносу, народу, змінює фіксовані цінності, трансформує «матрицю» пам'яті індивіда, формуючи особистість із заздалегідь заданими параметрами, відповідно до цілей інформаційного агресора.

Світова практика останніх десятиріч говорить про дедалі помітнішу ефективність негативних інформаційних впливів, інформаційних війн, що передують силовим діям у відносинах між державами, або ж дедалі частіше замінюють їх, будучи успішними з точки зору отримання кінцевого результату.

Ключовою невирішеною проблемою України в контексті посилення негативних інформаційних впливів на національний інформаційний простір залишається слабка ефективність зусиль, спрямованих на концентрацію інформаційних потоків, відсутність інтегрального аналізу ситуації,

можливостей реалізації потреб негайного реагування на негативну ситуацію всіх задіяних в інфосфері державних інститутів.

Заслуговують на увагу також висновки дослідників у сфері інформаційних протистоянь про необхідність організації наступальних інформаційних операцій як форми активного захисту національних інтересів. Вони мають стати адекватними інструментами ведення сучасної інформаційної війни проти будь-яких противників, які намагаються дезорганізувати державне управління, загрожують національній безпеці та зазіхають на територіальну цілісність країни.

Дієвість інформаційної політики можна підвищити, якщо держава обере стратегію активного учасника інформаційного ринку. Така політика потребує здійснення системної, скоординованої та оперативної підготовки і представлення зарубіжним партнерам інформації про відповідні можливості, потенціал України в міжнародних інформаційних обмінах.

Давно назріла потреба в створенні українського порталу ІноЗМІ, що може бути реалізований як державно-приватне партнерство. Адекватний та своєчасний переклад міжнародних ЗМІ українською мовою уможливить ефективніше протистояти фальсифікаціям. На час до утворення порталу можна укласти угоди з тими медіа-організаціями, інформаційними агентствами, інтернет-виданнями (Главред, Українська правда, Спільнобачення тощо), що вже мають відповідну рубрику, та дублювати її зміст на об'єднаному порталі. Розвиток усіх аспектів інформаційного суспільства приносить все нові й нові проблеми у сфері інформаційних обмінів, інформаційних взаємовідносин на всіх рівнях їхнього функціонування. І суспільство має бути готовим для їх розв'язання, у тому числі й на основі рішучого відвоювання Українською державою медійних позицій у національному та глобальному інфопросторі.

Таким чином, як доводить міжнародна й внутрішньодержавна практика розвитку постіндустріального суспільства, з активізацією інформаційних процесів актуалізується потреба вдосконалення ефективності певних функцій

держави в інформаційній сфері. У процесі зростання глобальних інформаційних впливів інтереси націй і держав потребують концентрації інформаційних інструментів для їх відстоювання, формування відповідного національного інформаційного комплексу.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ усіх категорій громадян до продукованої нею інформації, як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту своєї власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та інші заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво й поширення інформації.

По-друге, держава створює умови (правові, економічні та ін.) для реалізації проектів суспільного розвитку, об'єднання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в контексті вирішення завдань інформаційного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливу увагу звертаючи на збереження й збагачення суверенної інформації.

По-третє, вертикальні інформаційні обміни в суспільстві, ініційовані державою, обумовлюють необхідність створення й вдосконалення надійних соціальних комунікацій, доступних у разі необхідності для всіх членів суспільства. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, становить інфраструктуру інформаційних обмінів у межах національного інформаційного простору.

Відкритість влади для громадян, прозорість її рішень і дій сприяє зміцненню її легітимності та забезпечує їй можливість адекватно реагувати на актуальні проблеми внутрішньодержавного розвитку й міжнародних відносин. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів

громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформулювати уявлення стосовно співвідношення вимог і підтримки громадян та ефективності політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи.

Для підвищення ефективності управлінської діяльності ця система має якомога повніше використовуватися також у режимі зворотного зв'язку від користувача до органів державної влади. Через неї має здійснюватися інформування органів державної влади про наслідки управлінських дій, ефективність реалізації тих чи інших проектів, відбуватися донесення пропозицій, корисних ідей, широкого творчого внеску членів суспільства в його розвиток. Функціонування такого механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

По-четверте, поряд із зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для розв'язання проблем суспільного розвитку держава в інформаційному суспільстві має сприяти просуванню вітчизняних інформаційних продуктів на міжнародні інформаційні ринки, продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і приватних структурах, продуктованих громадськими організаціями. При цьому інформаційна продукція має бути прирівняна до всіх інших видів продукції і бути підпорядкованою всім правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері має своєчасно імплементуватися в правову базу України. Держава повинна сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових міжнародних правових актів, що стосуються інформаційної сфери, і відстоювати в новому законодавстві національні інтереси.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі бурхливої еволюції інформаційних технологій створює широку різноманітність інформаційних загроз, від витіснення на внутрішньому

інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними в силу опори на передову матеріально-технічну й технологічну базу зарубіжними інформаційними продуктами аж до ведення цілеспрямованих, із усе відчутнішою проникаючою силою в боротьбі за розум громадян, інформаційних війн.

У зв'язку з цим держава зобов'язана для захисту свого інформаційного простору використовувати всі правові, правоохоронні важелі, свій вплив на вертикальні інформаційні комунікації, засоби комплектації вітчизняними і зарубіжними ресурсами національних інформаційних баз, а також державну систему інформаційного виробництва. В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку вона набуває дедалі більшого значення, оскільки скоординованою діяльністю національних інформаційних структур вона може діяти на упередження під час організації ефективної прогностно-аналітичної роботи, нейтралізувати негативні для національно-державного розвитку інформаційні впливи, успішно здійснювати контрпропагандистську інформаційно-аналітичну роботу.

Скоординована в межах національного інформаційного комплексу робота має забезпечити виробництво суспільно необхідної інформації, організацію ефективного керування вітчизняними інформаційними ресурсами, підготовку їх до дієвого використання в національному інформаційному просторі та налагодження конструктивної, такої, що відповідає національним інтересам, співпраці у сфері міжнародних інформаційних обмінів.

Організація інформаційної діяльності в національних масштабах має сприяти розвитку демократичних процесів у суспільстві, рівноправному представленню в цих процесах усіх складових його соціальної структури, а також створенню можливостей для дальшої еволюції інформаційної сфери України в усій множині аспектів її розвитку.